

TANQIDIY NAZAR, TAHLILIIY TAFAKKUR VA INNOVATSION G'OYALAR

ALISHER NAVOIY VA FORS ADABIY ALOQALARI

Husainova Gulnoza Shuxratovna

Jahon iqtisodiyoti va diplomatiya universiteti

“Sharq tillari” kafedrası o’qituvchisi

ghusainova@uwed.uz

Annotatsiya

Mazkur maqolada buyuk mutafakkir va davlat arbobi Alisher Navoiyning fors-tojik adabiyoti bilan bo‘lgan ilmiy, adabiy va ma’naviy aloqalari keng tahlil qilinadi. Tadqiqot davomida Navoiy ijodining shakllanishida fors mumtoz adabiyotining ta’siri, xususan Abdurahmon Jomiy, Nizomiy Ganjaviy, Sa’diy Sheroziy hamda Hofiz Sheroziy ijodining o‘rni ilmiy asosda yoritiladi. Shuningdek, Navoiy asarlaridagi tasavvufiy-falsafiy qarashlar, “Xamsa” an’anasi, “Devoni Foniy”ning badiiy xususiyatlari va turkiy hamda fors adabiy aloqalarining tarixiy ahamiyati tahlil qilinadi.

Kalit so‘zlar: *Alisher Navoiy, fors adabiyoti, mumtoz adabiyot, tasavvuf, Jomiy, Devoni Foniy, Xamsa, adabiy aloqa, g‘azal, Sharq adabiyoti.*

Annotation

This article comprehensively analyzes the scientific, literary, and spiritual relations of the great thinker and statesman Alisher Navoiy with Persian-Tajik literature. The study scientifically highlights the influence of classical Persian literature on the formation of Navoiy's творчество, particularly the role of Abdurahmon Jomiy, Nizomiy Ganjaviy, Sa’diy Sheroziy, and Hofiz Sheroziy. In addition, the article examines the mystical-philosophical views reflected in Navoiy’s works, the tradition of the “Khamsa,” the artistic features of “Devoni Foniy,” and the historical significance of Turkic and Persian literary relations.

Keywords: *Alisher Navoiy, Persian literature, classical literature, Sufism, Jami, Devoni Foniy, Khamsa, literary relations, ghazal, Eastern literature.*

Аннотация

В данной статье всесторонне анализируются научные, литературные и духовные связи великого мыслителя и государственного деятеля Alisher Navoiy с персидско-таджикской литературой. В ходе исследования на научной основе освещается влияние классической персидской литературы на формирование творчества Навои, в частности роль Abdurahmon Jomiy, Nizomiy Ganjaviy, Sa’diy Sheroziy и Hofiz Sheroziy. Также в статье анализируются суфийско-философские взгляды в произведениях Навои, традиция «Хамсы», художественные особенности «Девони Фоний», а также историческое значение тюркско-персидских литературных связей.

Ключевые слова: *Алишер Навои, персидская литература, классическая литература, суфизм, Джамии, Девони Фоний, Хамса, литературные связи, газель, восточная литература.*

TANQIDIY NAZAR, TAHLILIIY TAFAKKUR VA INNOVATSION G'OYALAR

XV asr Sharq xalqlari madaniy hayotida yuksalish davri sifatida alohida o'rin tutadi. Ayniqsa Temuriylar davrida ilm-fan, san'at va adabiyotning taraqqiy etishi natijasida Markaziy Osiyo dunyo tamaddunining yirik markazlaridan biriga aylandi. Bu davrda Hirot shahri ilm-fan va adabiyot markazi sifatida mashhur bo'lib, bu yerda turkiy va fors-tojik adabiy muhiti uyg'unlashgan holda rivojlandi. Ana shunday tarixiy-madaniy muhitda kamol topgan Alisher Navoiy Sharq uyg'unlash davrining eng buyuk siymolaridan biri sifatida jahon madaniyati tarixidan munosib o'rin egalladi.

Navoiy ijodi ikki buyuk adabiy an'ana — turkiy va fors-tojik adabiyotlari o'rtasidagi mustahkam ko'priq vazifasini bajardi. U fors tilini mukammal bilgan va bu tilda ham yuksak badiiy asarlar yaratgan. Shoir fors-tojik adabiyotining ilg'or tajribalaridan unumli foydalangan holda turkiy adabiyotning taraqqiyotiga ulkan hissa qo'shdi.

Navoiy ijodining fors adabiyoti bilan aloqalarini o'rganish Sharq adabiy jarayonini tushunishda muhim ilmiy ahamiyat kasb etadi. Chunki shoirning adabiy merosi o'zida ikki xalqning mushtarak ma'naviy qadriyatlarini mujassamlashtirgan.

Alisher Navoiyning badiiy tafakkuri va estetik qarashlari shakllanishida fors-tojik mumtoz adabiyotining ta'siri nihoyatda katta bo'lgan. Navoiy yoshligidan Sharqning buyuk mutafakkirlari asarlarini mutolaa qilgan va ulardan ilhom olgan. Ayniqsa Firdavsiyning "Shohnoma"si, Sa'diy Sheroziyning "Guliston" va "Bo'ston" asarlari, Hofiz Sheroziyning g'azallari hamda Nizomiy Ganjaviyning dostonlari Navoiy dunyoqarashining shakllanishiga kuchli ta'sir ko'rsatgan.

Fors mumtoz adabiyotida insonparvarlik, adolat, komil inson, ilohiy ishq va tasavvuf g'oyalari markaziy mavzu hisoblanadi. Navoiy ham ayni shu g'oyalarni o'z ijodining asosiy tamoyiliga aylantirdi. Shoir asarlarida insonning ma'naviy kamoloti, ilm-ma'rifatning ulug'ligi va adolatli jamiyat haqidagi qarashlar chuqur badiiy talqin etilgan.

Navoiy fors adabiyotidagi poetik vositalarni ham mukammal o'zlashtirgan. Tashbeh, isti'ora, tazod, talmeh va irsoli masal kabi badiiy san'atlar uning asarlarida yuqori mahorat bilan qo'llangan. Bu esa Navoiy poetikasining fors mumtoz adabiyoti bilan uzviy bog'liqligini ko'rsatadi.

Abdurahmon Jomiy bilan Alisher Navoiy o'rtasidagi ijodiy va ma'naviy munosabatlar Sharq adabiyoti tarixidagi eng muhim hodisalardan biridir. Jomiy o'z davrining yirik mutafakkiri, mutasavvifi va shoiri sifatida katta obro'ga ega bo'lgan. Navoiy esa uni o'zining ma'naviy ustozlaridan biri deb bilgan.

Navoiy "Xamsat ul-mutahayyirin" asarida Jomiy haqida chuqur hurmat bilan so'z yuritadi. Asarda Jomiyning ilmiy salohiyati, tasavvufiy qarashlari va insoniy fazilatlarini keng tasvirlangan. Bu asar ikki buyuk siymo o'rtasidagi samimiy do'stlik va ijodiy hamkorlikning muhim manbasi hisoblanadi.

Jomiy ham Navoiy iste'dodiga yuqori baho bergan. U Navoiy turkiy til imkoniyatlarini keng namoyon etganini e'tirof etib, uning ijodini Sharq adabiyoti uchun katta yutuq sifatida baholagan. Ushbu munosabatlar XV asrda turkiy va fors adabiy muhitining qanchalik yaqin bo'lganini ko'rsatadi.

TANQIDIY NAZAR, TAHLILIIY TAFAKKUR VA INNOVATSION G‘OYALAR

Sharq mumtoz adabiyotida “Xamsa” yaratish an’anasi Nizomiy Ganjaviy tomonidan boshlangan. Keyinchalik bu an’ana Amir Xusrav Dehlaviy va Abdurahmon Jomiy tomonidan davom ettirilgan.

Alisher Navoiy esa turkiy tilda birinchi bo‘lib “Xamsa” yaratdi. Bu voqea turkiy adabiyot tarixida ulkan burilish yasadi. Shoirning “Hayrat ul-abror”, “Farhod va Shirin”, “Layli va Majnun”, “Sab’ai sayyor” hamda “Saddi Iskandariy” dostonlari Sharq adabiyotining nodir namunalari biri hisoblanadi.

Navoiy Nizomiy syujetlaridan foydalangan bo‘lsa-da, ularga yangicha mazmun va milliy ruh bag‘ishladi. Masalan, “Farhod va Shirin” dostonida Farhod obrazi oddiy oshiq emas, balki xalq manfaatini o‘ylovchi, mehnatsevar va fidoyi inson sifatida talqin etiladi. Bu esa Navoiyning insonparvarlik g‘oyalarini ilgari surganini ko‘rsatadi.

Alisher Navoiy fors tilida “Foniy” taxallusi bilan ijod qilgan. Uning “Devoni Foniy” asari fors tilidagi she‘rlar to‘plami bo‘lib, unda g‘azal, ruboiy, qasida va qit‘alar o‘rin olgan.

Mazkur devonda tasavvufiy-falsafiy qarashlar yetakchi o‘rin tutadi. Shoir insonning ruhiy poklanishi, dunyoning o‘tkinchiligi va ilohiy ishq haqida chuqur mulohazalar yuritadi. Navoiy fors tilidagi she‘rlarida ham yuksak badiiy mahorat namoyish etadi.

“Devoni Foniy” Navoiy ijodining ikki tilli xususiyatini yaqqol namoyon etadi. Bu asar forsiy zabon adabiy muhitda ham katta shuhrat qozongan va yuqori baholangan. Shoirning fors tilida ijod qilishi uning fors adabiyotini mukammal egallaganidan dalolat beradi.

Fors mumtoz adabiyotining asosiy yo‘nalishlaridan biri tasavvuf hisoblanadi. Alisher Navoiy ham tasavvuf ta‘limotidan chuqur ta’sirlangan. Ayniqsa Naqshbandiya tariqati g‘oyalari shoir dunyoqarashida muhim o‘rin egallaydi.

Navoiy asarlarida komil inson konsepsiyasi markaziy mavzu sifatida namoyon bo‘ladi. Shoirning fikricha, inson ilm-ma’rifat, halollik va ezgulik orqali kamolotga erishadi. Bu qarashlar fors tasavvuf adabiyotidagi insonparvarlik tamoyillari bilan hamohangdir.

Tasavvufiy ramzlar — may, soqiy, yor, ishq va visol kabi tushunchalar Navoiy g‘azallarida keng qo‘llanadi. Ushbu ramzlar orqali shoir ilohiy muhabbat va ruhiy poklanish g‘oyalarini badiiy ifodalaydi.

Alisher Navoiyning fors adabiyoti bilan aloqalari nafaqat adabiy, balki tarixiy va madaniy jihatdan ham muhim ahamiyatga ega. U turkiy tilning badiiy imkoniyatlarini amalda namoyish etib, uni fors adabiyoti bilan teng darajaga olib chiqdi.

Navoiy ijodi tufayli turkiy adabiyotning xalqaro nufuzi oshdi. Shoirning adabiy an‘analari keyingi davr ijodkorlari — Zahiriddin Muhammad Bobur, Mashrab, Ogahiy kabi adiblar ijodida davom etdi.

Bugungi kunda ham Navoiy merosi o‘zbek va fors xalqlari o‘rtasidagi ma’naviy yaqinlikning muhim ramzi sifatida qadrlanmoqda. Shoir asarlari jahonning ko‘plab tillariga tarjima qilingan va xalqaro miqyosda ilmiy tadqiq etilmoqda.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, Alisher Navoiy ijodi fors-tojik mumtoz adabiyoti bilan chambarchas bog‘liqdir. Shoir fors adabiyotining ilg‘or badiiy an‘analarini chuqur o‘rganib,

ularni turkiy adabiyot taraqqiyoti bilan uyg'unlashtirdi. Ayniqsa Abdurahmon Jomiy bilan bo'lgan ijodiy aloqalari Navoiy dunyoqarashi va badiiy mahoratining shakllanishida muhim rol o'ynadi.

Navoiy ijodi Sharq xalqlari ma'naviy birligi va madaniy yaqinligining yorqin namunasi bo'lib, bugungi kunda ham o'z ilmiy va badiiy ahamiyatini yo'qotmagan. Uning fors adabiyoti bilan bog'liq merosi Sharq adabiyotini o'rganishda muhim manba bo'lib xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Navoiy A. Xamsa. – Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi Adabiyot va san'at nashriyoti, 2006.
2. Navoiy A. Xamsat ul-mutahayyirin. – Toshkent: Fan nashriyoti, 1966.
3. Navoiy A. Majolis un-nafois. – Toshkent: O'zbekiston Milliy ensiklopediyasi, 2011.
4. Jomiy A. Bahoriston. – Dushanbe: Irfon, 1987.
5. Bertels Y.E. Navoiy va Jomiy. – Moskva: Nauka, 1965.
6. Hayitmetov A. Navoiy lirikasining poetik xususiyatlari. – Toshkent: Fan, 1968.
7. Valixo'jayev B. O'zbek mumtoz adabiyoti tarixi. – Samarqand: Zarafshon, 2002.
8. Komilov N. Tasavvuf. – Toshkent: Movarounnahr, 2009.
9. Sharipov A. Navoiy poetikasi. – Toshkent: Fan, 1979.
10. Mallayev N. O'zbek adabiyoti tarixi. – Toshkent: O'qituvchi, 1976.
11. Qayumov A. Alisher Navoiy ijodiy merosi. – Toshkent: Fan, 1986.
12. Rustamov E. Navoiy badiiy mahorati. – Toshkent: Adabiyot va san'at, 1979.
13. Fitrat A. O'zbek klassik adabiyoti namunalari. – Toshkent: Ma'naviyat, 2003.
14. Hamidov H. Tasavvuf allomalari. – Toshkent: Sharq, 2014.

